

VI.

Az úgynevezett autonom erkölcsiségről.

— Felolvastatott Pápán, a Társaság 1897. évi közgyűlésén. —

Vége felé siető századunkat már saját fiai nagy büszkén a művelődés századának nevezték el. Épen oly joggal s ugyanabban az értelemben volna az a természettudományok századának nevezhető. Ugyanabban az értelemben, mert hiszen a ma közönségesen elterjedt felfogás szerint műveltség alatt az exact tudományok s főleg épen a természettudományok terén szerzett ismeretek összegét s az azokon alapuló technikai találmányokat szokás érteni.

S ebben az értelemben, ki tagadhatná, hogy a XIX. század méltán viseli a művelődés századának nevét. Hiszen valóban óriási, szinte kápráztató és elszédítő az az eredmény, melyet korunk a természettudományok terén, a természet elemeinek, erőinek és törvényeinek kutatásában elért. S ez eredmény értékét kiválóan neveli és biztosítja az a körülmény, hogy az elméleti tudással karöltve jár a megfelelő gyakorlati ügyesség, mely az elméleti ismereteket az emberi élet céljai érdekében értékesíti, úgy hogy a modern kultúra következtében, hogy röviden szóljak, szinte eltűnni látszanak a tér és idő által vont korlátok, mint a végességnek legáltalánosabb ismertető jelei.

Ugyanazért távol van tőlünk, hogy e műveltség értékét elvitassuk, avagy csak kisebbsük is. Sőt készséggel elismerjük abban az emberi szellem mindent átható és megvizsgáló erejének diadalát az őt környező természeti világ felett és így hatalmas lépéssel való megközelítését annak a biblia által kifejezett célnak: „Uralkodjatok a földön és hajtsátok azt birodalmatok alá“.

A mit azonban el nem ismerhetünk, ez az, hogy ez a műveltség azonos volna az igazi, a teljes műveltséggel. Az igazi, a teljes műveltség alatt mi az ember összes tehetségeinek harmonikus kiművelését s azoknak öntudatos és kötelesség-

szerű felhasználását értjük az ember lényegét kifejező ideális czélnak valósisására. Az igazi műveltségnek fő tulajdonságát, lényegét e szerint az erkölcsi jellemvonás adja meg. Az erkölcsi jellemvonás képezi az igazi műveltségnek alapját. ez adja meg annak értékét és azt a zománczot is, melynél fogva az igazi műveltség mindig egyszersmind szép is. Valamint az egyes embert nem az ismeretek sokasága, nem az értelem és az ész kiműveltsége teszi művelté, hanem ezzel egyesülve a szívnek tiszta nemes érzelmei és az akaratnak a jóra irányult megszentelt ereje, szóval a tiszta, szilárd erkölcsi jellem : úgy van ez a népek, a társadalom s az egyes korok műveltségével is.

S ha most már az igazi műveltségnek ezt a mértékét alkalmazzuk korunk műveltségére, úgy sajnos, de el kell ismernünk, hogy az ezt a mértéket nem üti meg! Épen az erkölcsi jellemvonás, a tiszta, szilárd erkölcsi alap az, a mely korunk műveltségében hiányzik. Ez okozza azt a bizonytalanságot, mely egész társadalmi életünket s annak úgyszólván összes intézményeit jellemzi. A szilárd erkölcsi alap hiányában egész kulturánk nagy fényvel emelt palotája összeomlással fenyeget!

Szükséges talán bizonyítanom is? Avagy nem elég bizonyosság-e a mindennapi tapasztalás?

A sajtó, különösen a komolyabb irányú, cikkekét ír a beteg társadalomról; feltűnik előtte a politikus, a ki körültekintve hazája földjén, búskomoran mondja, hogy nem boldog a magyar; feltűnik a moralphilosophus, a ki szomorúan konstatálja, hogy a nagy jellemek fajtája kihalóban van. Az irodalom és művészet eszmék és eszmények hiányában szenvedve, nem tud lelkesíteni s elveszti művelő, nemesítő hatását. A lelkész szava üres falak között hangzik el s a nevelő panaszkodik, hogy az ifjúság blazirt, időnap előtt megvénül; a férfin, hiányzik a munkakedv s megbénul a tett-erő, ha látja, hogy tisztességes embernek túlnagy teherrel kell megfutnia az életpályát. Közhitté kezd válni, hogy protekció nélkül nincs előmenetel s a protekció viszont teljesen pótolja a tehetség és készütség hiányát.

A családi tűzhely melegét kioltással fenyegeti a független élvezetek hajhászása; az állam életében a politikai, sokszor a pártérdek szab erkölcsi törvényt. A törvényhozó önző czélok eszközéül használja fel állása méltóságát s Panama-botrányok szele végig söpör egész Európán. A tőke uzsora-kamatra spekulál s a munkás strikol; a hatalom kezelői önkényeskednek s az alattvalók ökölre szorított kezekkel duzzognak. Az őszinteség

és bizalom erényének hervadtával a társadalmi élet elveszti erkölcsi nevelő hatását s a felebaráti szeretet erényének gyengültével elvész a társadalmi erények forrása.

A századvég philosophusa (Nietsche) talán mivel nem ismert igazi embert és az evolúziói elmélet alapján, a melyen áll, nem tanulhatta meg, hogy mily magasztos és mily nehéz hivatás embernek lenni, az örültséggel határos paradoxonokban az emberfölötti ember aristokratikus úri morálját hirdeti, a melynél, sajnos, sokkal praktikusabbnak mutatkozik, mert igen sok követőkre talál az a másik, a régi stoikusok moráljának ismeretes elvével: „patet exitus“. S az emberfölötti ember fantasztikus képének pendentjaként a socialdemokratia keretében ott van a forrongó tömegek nagyon is realistikus képe, a mint vonakodnak, hogy az emésztő kulturmunkát tovább is folytassák, csak azért, hogy a felsőbb tizezrek, a kiknek erkölcsi romlottságáról lapjaik gúnyos kéjelgéssel napról-napra botrányos históriákat tudnak közölni, az ő verejtékükön dorbézolhassanak. Emberi és társadalmi jogaikra hivatkozva, ők is követelik magoknak a mennyországot *itt e földön*, miután a modern tudomány állítólag bebizonyította, hogy a mennyország *a földön túl* nem egyéb hiú ábrándnál!

Sokan a távolból már hallani vélik a sociális forradalom rémének dübörgését, a mint az alapjában megrendült modern kultúra várát ostromolja, hogy a jelen világrend romjain az új világrendet felállítsa. Lehet, hogy csakugyan rémlátók ezek. Bizonyos azonban, hogy a katastropha fenyeget. Bizonyos, hogy sokat ígérő századunk csillaga a sociális kérdés jegyében készül lehanyatlani. Bizonyos, hogy nehezebb és veszedelmesebb problémát egy század a másnak még nem hagyott örökségül, mint századunk hagy a gazdasági kérdéssel komplikált sociális kérdésben!

A századvégi társadalomnak ezt az erkölcsileg enervált sivár alakját látva s egyszersmind a fenyegető katastrophára gondolva, hajlandók lehetünk korunk legjobbjai közé számítani azokat, a kik azon fáradoznak, hogy korunknak az elveszített, vagy eltékozolt erkölcsi tőkét visszaszerezzék s abban a kultúra egyéb kincseit is biztosítsák. E törekvés képviselői megtanulták, a mint látszik, Sallustiustól, hogy a birodalmak csak azon eszközök segítségével tarthatók fenn, melyek által alapították s ismerik azt az elvet, melyet a magyar költő így fejez ki:

„Minden országnak támasza s talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledül s rabigába görbed.“

Egyben azonban ők is, e törekvés képviselői egészen a modern kor gyermekei, abban, hogy az erkölcsiséget függetlenné akarják tenni minden heteronomnak ítélt természetfeletti vonatkozásoktól, egészen a maga lábára akarják állítani; proklamálják az úgynevezett autonóm erkölcsiséget.

Engedje meg a tisztelt közgyűlés, hogy ezt az autonóm erkölcsiséget „*az erkölcsi kultúra terjesztésére alakult egyesületek*“ czíme alatt ismertessem. Jól tudom ugyan, hogy az autonóm erkölcsiség hívei nem tartoznak mind ez egyesületek kötelékébe, sőt a legtöbben, különösen nálunk ma még tudomást sem szereztek ily egyesületek létezéséről. De ez a körülmény nem teszi ismertetésemet felesleggé, mert a lényegben, az erkölcsi felfogás és az erkölcsiség megítélése tekintetében nincs eltérés az autonóm erkölcsiség hívei között s korunkban ezeken és ezeken állnak öntudatlanul is azon az elvi állásponton, melyet az erkölcsi kultúra egyesületei öntudatosan elfoglalnak.

Az erkölcsi kultúra terjesztésére az első egyesületek ez előtt 24 esztendővel alapította dr. Adler Felix, a Kant-féle philosophia híve, New-Yorkban. Innen terjedt az el. eddig csak a nagyobb városokban, részint közönséges egyletek, de részint az erkölcsi épülést ápoló gyülekezetek alakjában, külön válva a vallási gyülekezetektől. Később (1887) áthatott az egyesület Angliába s az utolsó négy-öt év óta elterjedt Német- és Olaszország s Ausztria nagyobb városaiban is, p. o. Bécsben és Prágában. 1893-ban egy Eisenachban tartott gyűlésen megvetették egy nemzetközi erkölcsi szövetség alapjait.

Az egyesület, korához mérten elég számbavehető irodalmi tevékenységet is végzett, ámbár bevallott feladataként egyelőre inkább a gyakorlati, társadalmi munkásságot tekinti: tagok toborzását és az erkölcsi kultúra munkájának megkezdését. Az irodalmi téren kiváló munkásai az angol *Stanton Coit* és német fordítója, az elhalt *Gizycky* berlini tanár és *Jodl* prágai tanár, a kik szükségesnek ítélik ugyan az erkölcs-tannak rendszeres, tudományos művelését s az egyesület elvei alapján a világ és az emberi élet összes viszonyait felölelő erkölcsi világnézet felépítését. Ennek megérlelését azonban a természetes fejlődés útján a jövőre bízzák. Csak jellemző vonásként akarom megemlíteni, hogy *Stanton Coit*, egyik előadásában magasztalva Shakspere jóságát és szelídségét, őt az erkölcsi kultúra classikus tanujává teszi s az ő drámái alapján törekszik egy általános értékű erkölcs-tani rendszer megalkotására.

A jelenben, az egyesület gyakorlati feladatára tekintve

fontosabbnak ítélik az egyesület céljai és eszközei felől tájékoztató, tehát szinte inkább gyakorlati természetű irodalmi munkásságot. Eddig megjelent munkáik valóban ily jelleműek. (Ilyenek : *Stanton Coit* : „Die ethische Bewegung in der Religion.“ Deutsch von G. v. Gizycky. Leipzig, 1890. *Jodl* : 1. „Wesen u. Ziel der ethischen Bewegung in Deutschland“ Frankfurt a. M. 1893. 2. „Was heisst ethische Kultur?“ Prag, 1894. 3. Ueber das Wesen u. die Aufgabe der Ethischen Gesellschaft.“ Wien, 1895.)

Ez iratok alapján elég tisztán megismerhető az egész mozgalom lényege és jelleme.

Az erkölcsi kultúra hívei áthatva a jónak abszolút értékről való meggyőződéstől, fő célul az emberek és az egész emberiség megnemesítését, az igazi humanitás ápolását és terjesztését tűzik ki. S a mennyiben e cél elérésében öntudatosan csatlakozva a philosophiai erkölccstan felfogásához, egészen a modern tudomány szellemében akarnak eljárni, anynyiban álláspontjuk elvben különbözik a vallási egyesületek, nevezetesen a keresztyénség álláspontjától. Az erkölcsiséget a vallással való minden összeköttetéstől megszabadítva, teljesen autonommá teszik.

De különböznek az erkölcsi kultúra egyesületei a modern positivizmustól s minden egyoldalú socialistikus irányzattól is, a mennyiben a tiszta, erőteljes erkölcsiséget tekintik a népek jólétének s az egész műveltségnek legelső s legbiztosabb alapjaként. Ez alapon törekednek az egész nemzeti és társadalmi élet reformálására s reménylik, hogy a társadalmi, politikai és nemzetgazdasági erők egészséges rendezése útján lassanként önként bekövetkezik az általános anyyagi helyzet javulása is.

Egyelőre azonban a fő dolog nem a viszonyok és intézmények, hanem az emberek javítása : a közönségesen elterjedt bűnök, a hazugság, képmutatás, csalás, önző speculatio irtása és az igazság, a szeretet, önfeláldozás és kötelességtudat érényeinek terjesztése. Szóval a cél az erkölcsi jó erejének oly mértékben való kifejlesztése, hogy maga az erkölcsi jó s az azt követő kategorikus imperativus legyen az egész emberiséget egyetlen testvéri közösségbe egyesítő erkölcsi társadalomnak alapja és összetartó kapcsa. E célra nézve az erkölcsi kultúra híveit az a meggyőződés táplálja, hogy annak megvalósítására az emberi természetben benne rejlő természetes erők teljesen elégségesek, minden heterogennek állított tényezők, nevezetesen a vallás segítsége nélkül.

Stanton Coit azt mondja, hogy az emberi szívben természeténél fogva benne lakozik a jó után való és a jónak cselekvésére irányult ösztönszerű vágyódás, mely eleinte gyenge ugyan és tehetetlen, de ha szakítva az ó-emberrel, annak régi szokásaival, kívánságaival és önző kényelmességével, minden erőnköt és gondunkat ez ösztön következetes nevelésére fordítjuk : úgy ez a gyenge, ösztönszerű vágyódás szívünknek nemes szenvedélyévé válik s elég erős leend arra, hogy bennünket megszenteljen s a szentségre irányult törekvésünkben állandóan megtartsa és hathatósan támogasson.

Az emberi természet ily megítélése alapján érthető, hogy az alkalmazandó eszközök között első rangú hely jut a *gyermeknevelésnek*, melytől meglepő eredményeket reménylenek, ha annak az erkölcsi kultúra szellemében fő vezérlő elvévé a növendék igazi erkölcsi tökéletességét tesszük — ha a kényszer helyett az erkölcsi rábeszélést alkalmazzuk — ha általános elvek helyett határozott célokat tűzünk ki s ezek által p. o. a magaviseletünkből folyó öröm reménységének felkelése által törekszünk a növendéket az erény követésére indítani.

A gyermeknevelés mellett épen oly fontos az is, hogy az ifjúság, valamint a férfiak és asszonyok önfeláldozó tevékenységet fejtsenek ki az igazi humanitás érdekében s a családi élet által beléjük oltott erkölcsi szellem erejét ne engedjék a mindennapi élet üzleti szelleme által megbénítani. Kiválóan e célból, az erkölcsi szellem erejének ébrentartása és nevelése érdekében üdvösek és szükségesek az erkölcsi egyesületek. Stanton Coit azt szeretné, ha az általános hadkötelezettséghez hasonlóan általánosan kötelezővé lehetne tenni az erkölcsi kultúra érdekében való katonáskodást a 20-ik évtől a 27-ikig, olyformán, hogy az önfeláldozás munkájában mindenki három évet activ szolgálatban töltene és négyet a tartalékban.

Ezekben megismervén — legalább általánosságban — az erkölcsi kultúra egyesületeinek célját és eszközeit, különös figyelmünket fordíthatjuk arra a viszonyra, mely bennünket különösen és közvetlenül érdekel: ez egyesületeknek a valláshoz s különösen a keresztyénséghez való viszonyára. Az egyesület irodalmi képviselői öntudatosan nem fordítottak ugyan gondot e viszony határozott formulázására s ezért csak természetes, ha e viszony tekintetében ingadozást, sőt ellenkező ítéleteket is találunk. De az elvi álláspont elég határozottan kidomborodik előttünk.

Van különösen két fő ítélet, melyekben az erkölcsi kultúra szószólói mind megegyeznek. Az egyik, hogy a *halhatat-*

lanság hitéről le kell mondanunk, mivel a jó ember, a ki életét a közjó munkálásában s az emberszeretet gyakorlásában töltötte, teljesen megtalálja kötelességtudatának kielégítését ebben az életben. A második fő ítélet, hogy önmagunk és a világ tökéletessége, vallási erők és indokok nélkül is elérhető tisztán emberi eszközök segítségével.

Ezért habár a keresztyénség irányában hivatalosan a semlegességet hirdetik, bizonyos, hogy az erkölcsi egyesületek a vallást igénybe venni nem óhajtják s a keresztyénséggel az összeköttetést nem keresik, nemcsak a modern tudományos világnézethez és a modern korszellemhez való alkalmazkodás és a symbolumoktól való idegenkedés miatt, hanem azért sem, mivel a vallás, a mint egyesíti, úgy el is választja az embereket. Ők pedig, az erkölcsi kultúra hívei nem elégsznek meg az egy nyáj és egy pásztor eschatologiai eszményével, hanem egyenesen és közvetlenül az egész társadalom egyesítésére, az egész emberiség tömörülésére törekesznek a jó eszméje körül.

„A ki a mienk akar lenni — mondja Jodl — annak vallania kell az erkölcsi kultúra, vagyis a humanitás eszméjét s meg kell győződve lennie, hogy létezik a tisztán emberi jó, melynek a mint megismerésére az emberi észben, úgy megvalósítására az emberi akaratban meg van a megfelelő erő“. Az erkölcsi kultúra eszméinek hatásától a társadalmi munkáságnak eddig soha nem tapasztalt fellenyülését reménylik. „Ha majd az emberek — mondja Jodl — megismerik a túlvilági mennyország helyett az erkölcsi kultúra szellemében szemünk elé varázsolt megdicsőült földnek eszményi képét, úgy ettől elbűvölve törni fogják magokat, hogy annak megvalósítására siessenek.

Valósággal tehát a viszony úgy áll, hogy az erkölcsi kultúra a vallást nemcsak számításon kívül hagyja, ignorálja, hanem pótolni akarja s meg van győződve, hogy teljesen pótolhatja.

„Az Istenben vetett hit — így szól Stanton Coit — a társadalom lelkiismeretét kellemes álomba ringatta s a nép erkölcsi erőit haszontalanul elforgácsolta. Az Istennek, a láthatatlan és csak a hitben élő lénynek örködése helyett az erkölcsi kultúra az embereknek, a valóban létező és velünk együtt érző lényeknek örködésével bíztat. S ez a bíztatás annál erősebb visszhangra találhat bennünk, mert a mily fogékony az emberi szív az emberek szeretete iránt, épen oly kevésbé van arra alkotva, hogy az Istennek világosságával és életével megteljen. A szerető Istenről szóló vallási tan

egyenesen antisociális, ellenkezik a szegények és elnyomottak érdekeivel és késlelteti az egyetemes testvéri közösség megvalósulását. Jézus Krisztus imádása a keresztyénség alaptévedése, hogy ne mondjuk eredendő bűne. Hiszen a megjavulásra, arra, hogy tökéletességre jussunk, az erő és az út megvan önmagunkban és a társadalomban; ennél fogva egy emberfölötti megváltóhoz semmiféle gyakorlati érdek nem fűzhet bennünket“.

Így beszél az erkölcsi kultúra egyik fő szószólója. Ha mindamelllett az erkölcsi kultúra nem indít nyílt harcot a keresztyénség ellen, ennek oka és magyarázata abban a gyakorlati bölcsességben keresendő, mely szerint a régi vallási képzetek épületét majd csak akkor lesz tanácsos lerontani, ha az emberek az erkölcsi kultúra útján meggyőződnek, hogy a lélek az isteni szeretet és halhatatlanság nélkül is teljes békességben élhet.

Ily megítélés után azokat a szép és elismerő nyilatkozatokat, melyeket a vallásról s főleg a keresztyénségről az erkölcsi kultúra szószólói tesznek, p. o. midőn Stanton Coit Jézust az igazi szellemi élet megalapítójának mondja, avagy midőn az erkölcsi egyesületek tagjainak ajánlja, hogy kiváló keresztyén egyházi szónokok beszédeit olvassák s évenként legalább 12-szer az orthodox keresztyén templomokba elmenjenek és hívő keresztyénekkal a barátságot ápolják, mindezeket alig vehetjük egyébnek, mint a tiszteletreméltó jóhiszeműség nyilatkozatainak. De másrészt az ily ellentétes nyilatkozatok tulajdonképeni okát abban kell keresnünk, hogy az erkölcsi kultúra szószólóiban hiányzik a kellő érzék és értelem e vallás s különösen a keresztyénség méltatásához. Hiszen, a ki saját szívében nem érzi és nem ismeri a vallásos hit erejét, az épen úgy nem ítélhet a vallás értéke felett, mint a hogy a vak nem beszélhet színekről!

De tovább menve, bátran kimondhatjuk azt az ítéletünket, hogy az erkölcsi kultúra híveinek nincs helyes ismeretük saját eszményük, t. i. az autonom erkölcsiség természetéről és ezzel együtt hiányosan ítélik meg az emberi természetet. És ez ítéletünket az erkölcsi kultúra egyesületeinek bevallott tagjairól kiterjeszthetjük az ú. n. autonom erkölcsiség összes barátaira. S ez a félszeg ismeret és elméleti tévedés annál végzetesebb, mivel ennek következtében az autonom erkölcsiség híveinek egész buzgósága, minden törekvése jóhiszemű erőpazarlássá válik.

Tévednek pedig az autonom erkölcsiség hívei, midőn azt hiszik, hogy az erkölcsiség a vallástól elszakítva, tehát

mint autonom erkölcsiség életképes s a népek és a társadalom életében megvalósítható. És itt nincs szükségünk elméleti úton való bizonyításra, mert elég erős bizonyítékot szolgáltat erre nézve a történet.

Az autonom erkölcsiségre irányult törekvés ugyanis nem új. Egyes philosophiai rendszerek és azok részéről tett kísérlet alakjában felmerült az többször, ismételve. Ismeri tehát azt a történet s ítelt is fölötte.

Meggyőző példát szolgáltat nevezetesen a classikus ókor végső szakának története. A philosophia, talán mivel belátta a mythologiai vallás ürességét és tehetetlenségét, nem akarta, hogy a nép életét fentartó erkölcsiség sorsa annak sorsához legyen kötve s megindította az elválasztás munkáját, mely Aristoteles rendszerében elérte befejezését. S mi lett az eredmény? A philosophia elérte azt, hogy megingatta a régi istenekben vetett hitet s az ősi vallás és az ősi erkölcsök tiszteletét. De az általa hirdetett autonom erkölcsiség iránt a nép és az élet érzéketlen maradt. A nép a mysteriumokhoz menekült s az eredmény lett, mint Luthardt mondja, vallástalan erkölcsiség és erkölcsstelen vallás. Így a classikus népek életében bekövetkezett az erkölcsi bukás, a mit nyomon követett a politikai, állami bukás! A stoikusok iskolája, az ókor legnemesebb alakjainak ez az utolsó asyluma, hiába fáradozott a mentés munkájában. Az általa vallott pantheistikus vallás talajában erőteljes erkölcsiség nem virágozhatott fel. A tiszta erkölcs megvesztével Róma ledült s rabigába görbedt!

Az óvilág romjain új világot épített fel a keresztyénség, Igaz, azt mondják, hogy ez az építő erő a keresztyénség erőteljes erkölcsiségében rejlik. Igaz! De a keresztyénség első sorban mégis csak új *vallás*, az *Istenhez* való új viszony! Igaz, hogy a keresztyénség a felebaráti szeretettel hódította meg a világot, mely előtt az új vallásnak még ellenségei is bámuló tisztelettel hajoltak meg. De a felebaráti szeretet az Isten szeretetéből merítette életét és erejét. Szeresd az Istent — ez az első parancsolat — és ez *vallás*. Ennek alapján nyugszik a második parancsolat, hogy szeresd felebarátodat, a mi az *erkölcsiség* summája. Az evangéliumnak első tétele az, hogy az Isten nekünk szerető atyánk. S ennek a vallási tételnek csak természetes folyománya — tehát magában nem is állhat meg — az a másik, hogy mi mint egy atyának gyermekei, egymásnak testvérei vagyunk s egymás iránt testvéri szeretettel tartozunk.

A classikus ókor e példájához hasonló a középkor példája. A középkornak szinte erkölcsi megújulásra volt szüksége.

Ezt meghozta a reformáció. S a reformáció főjelleme szerint *hitújítás*, az evangéliumnak azzal a főtételével: „Mindenek vétkeztek és elmaradtak az Isten dicsőségétől; megigazulnak pedig ingyen, az Isten kegyelméből, a Jézus Krisztusban való hit által“. Róm. III. 23, 24.

A történet bizonyágtétele ellenében ismeretes az az okoskodás, hogy az emberi szellem ma már, főleg épen a keresztyénség kétezer éves nevelésének s az általános műveltségnek hatása következtében elég gazdag s erkölcsi ereje elég erős, hogy régi dajkájának további ápolása nélkül, önmagában is megállhasson. Erre az okoskodásra elég meggyőző czáfolatot nyújt az a tapasztalás, hogy minden erő, s különösen a szerves erő, a milyen az emberi szellem ereje, ha táplálékot nem nyer, lassanként felemészti önmagát s elpusztul. De tekintettel mégis arra, hogy az autonom erkölcsiség legújabb hívei Kant philosophiájában keresik törekvéseik jogosultságának alapját, legyen szabad nekem is pár szóval még Kantra hivatkoznom.

Kant gyakorlati philosophiájának alapja és főtétele a gyakorlati ész autonomiája. Az erkölcsi törvény a kategorikus imperativus alakjában nem egyéb, mint az autonom ész lényegének kifejezése.

A gyakorlati észnek ez autonomiája azonban a rendszer folyamában elvesz s a rendszer végén egészen illuzoriussá válik.

Mindenekelőtt a fejlődés *kezdetére* nézve elismeri Kant, meghajolva a történet bizonyágtétele előtt, hogy az erkölcsi törvény tartalmi ismeretét a gyakorlati ész nem önmagából, hanem a kijelentésből merítette, vagyis hogy az erkölcsiség tényleg a vallás alapján s a vallással együtt fejlődött. Ez elismerés mellett tehát tisztán theoretikus értékű az az ítélet, hogy az ész, habár csak később, önmagától is eljutott volna az erkölcsi törvény ismeretére.

Elismeri továbbá Kant a fejlődés *végére* nézve, hogy a kategorikus imperativus teljesítésére, a legfőbb jó megvalósítására a gyakorlati ész nem foglalja magában a megfelelő erőt. Mivel mindamellett a legfőbb jó valósítása feltétlen követelmény, annak biztosítása végett, a gyakorlati ész postulatumaiként felveszi Kant a maga rendszerébe az Isten és a halhatatlanság eszméjét, ezt a két fő *vallási* eszmét. E szerint az autonomnak állított ész a fejlődés végére nézve is és pedig elkerülhetetlenül függésbe jut a vallástól.

Igaz, hogy bennünket nem elégíthet ki a vallásnak ez a szegényes felfogása, mely szerint az csak arra volna hivatva,

hogy a képzett autonómiájára büszke észnek fogyatkozásait fedezze s neki támaszul szolgáljon. De ettől eltekintve, joggal kérdezhetjük, hogy ha Kantnak nem sikerült az ész autonómiája alapján erkölcsi világnézetét tisztán *elméletileg* megalakítani, úgy mi nyújtja az autonom erkölcsiség híveinek a biztosítékot arra, hogy az autonom erkölcsiség megvalósítható *az életben, gyakorlatilag?*

E kérdés súlyára nézve érdemes még figyelembe venni, hogy mi miatt lesz Kant rendszerében az észnek oly erősen állított autonómiája utoljára mégis illusoriussá? Ennek oka az emberi természetben gyökerező radikal gonosz! S a radikal gonosz képzetével Kant classikus tanuvá lesz az autonom erkölcsiség hívei ellen az emberi természet megítélésében, bizonyítva azt, hogy az autonom erkölcsiség híveinél sokkal igazabban itéli meg az emberi természetet a keresztyénség, midőn az eredendő bűnről szóló tanban azt tanítja, hogy a jóra restek, a gonoszra pedig hajlandók vagyunk, s akaratunk van ugyan a jóra, de hogy azt elvégezzük, nem tehetjük. Ezért ha arra alkalmasak vagyunk is, hogy az Isten által megváltassunk, de önmagát csalja meg az, a ki azt hiszi, hogy maga lehet önmagának megváltója!

Mindezeket a bizonyágtételeket tekintetbe véve, bármennyire méltányoljuk is az autonom erkölcsiség híveinek azt a törekvését, hogy a társadalmi életet tiszta, szilárd erkölcsi alapokra fektessék: mégis a nemes cél és a jó ügy érdekében annyival inkább óhajtánunk kell, hogy eljussanak arra a belátásra, hogy ez a cél az autonom erkölcsiség útján nem érhető el.

Ez a méltányoló elismerés s ez az óhajtás azonban egyszermind fontos kötelességet is ró reánk, a keresztyénség híveire s a ker. egyházra. Reánk rója azt a kötelességet, hogy fokozott erővel és buzgósággal törekedjünk mi a keresztyénség, mint a legtisztább ethikai vallás erkölcsi tartalmának és erejének kifejtésére.

Engedje meg a tisztelt közgyűlés, hogy munkám befejezéseül néhány irányadó elvet jelölhessek meg e kötelesség teljesítésének módjára nézve.

Főelvünk legyen mindenek felett az, hogy *tartsuk meg a tiszta evangéliumot csorbítatlanul és ne szégyeneljük a Krisztus evangéliumát!* (1. Kor. XV. 2, Róm. I. 16.)

Az apostolnak ez intő szózatát, óhajtandó, hogy meghallja és szívére vegye első sorban és különösen a ker. vallás tudományos művelője: a ker. theologia. Tartsuk meg a tiszta evangéliumot csorbítatlanul! Óvakodjunk a theologia terén

nemcsak a felforgató radikalismustól, hanem amaz eléggé ismeretes irányok követésétől is. melyek képviselői a modern kor nivelláló szellemének hatása alatt azon fáradoznak, hogy a Szentírás és a keresztyén egyház „brutto“-keresztyénységét bizonyos „netto“-keresztyéniséggé destillálják, melyről azt hiszik, s azt hirdetik, hogy az evangélium lényeges igazságait szinte magában foglalja s e mellett az az előnye van, hogy korszerű s gáncs nélkül megállhat azok előtt, a kik a modern kultúra ítélő székeiben ülnek. Vagy mi bűne van az evangéliumnak, a miért vezekelnie kellene és elnézésért esdekelnie? Avagy ma már nem áll talán többé, hogy az evangélium a világot megítélő hatalom, hogy a vádlottak padjára kerül ott, a hol a világi bölcsesség ül törvényt?!

Nem engedjük magunkat megtévesztetni az által a ma már nem ritka jelenség által se, hogy ma már a modern evolutio apostolai között is találkoznak, a kik kegyes előzenységgel hajlandók arra, hogy a századvégi kultúra arsenáljába a keresztyéniséget is felvegyék — leltári készletként. A keresztyéniség, az evangélium nem a régi fegyverek arsenáljába való, mert élet az és hatalom, mely sokszor meggyőzte már a világot s meggyőzi bizonyosan most is, csak tartsuk meg a tiszta evangéliumot s ne szégyeljük azt, hanem vigyük ki az életbe s hadakozzunk vele.

E hadakozásban. az evangéliom gyakorlati hirdetésében kövessük, a keresztyéniség jelleméből folyólag azt a szabályt, *hogy a vallási és erkölcsi igazságokat tartsuk meg egymással való szerves egységükben.* A theológiában, a tudományos megértés érdekében üdvösnek ítéljük a hittan és erkölcstan külön tárgyalását. De a népszerű vallástanítás terén ne válaszszuk el azokat. Hadd tűnjék fel az erkölcsiség a vállalosságának, a szeretet a hitnek természetes gyümölcseként! Az evangéliumnak ily szellemben való győzelmes hirdetésére nézve üdvös eredményeket van jogunk reményleni a belmissió terjedésétől, melyet ugyanazért hathatósan felkarolni a keresztyén egyháznak elsőrendű kötelessége, kivált azért is. hogy az az egyház felügyelete és vezetése alatt gyakoroltassék.

A harmadik fő szabályt úgy szeretném formulálni, hogy *adjuk meg a keresztyénségnek, a mi a keresztyénségé s legyen bennünk annyi kegyelet és önérzetes bátorság, hogy annak megadását másoktól is kívánjuk.* E szabályt legkönnyebben felvilágosíthatom példával.

Valahányszor a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit említjük, magasztaló dicsérettel szoktunk megemlékezni a francia forradalomról, mint a mely ez eszméket

proklamálta. De vajjon hányszor emlékezünk meg arról, hogy e szép eszméknek szülő anyja az evangélium és dajkálója a keresztyénség vala!

Hasonló magasztalással emlegetjük — és méltán — a legújabb kor demokratikus irányzatát. De azt elfeledjük, hogy a tiszta társadalmi demokratiának az evangélium vetette meg alapját! Ép úgy nem szoktunk gondolni arra, hogy az evangélium és a keresztyén erkölcsiség az, mely a modern társadalom e leghatalmasabb mozgató erejét igazán erkölcsi hatalommá avatja, az által, hogy a munkát az erkölcsi tökéletesedésnek és a személyes erkölcsi érték megszerzésének egyetlen eszközévé, s ilyen módon azt megszentelve, mindenkinek erkölcsi kötelességévé teszi. Épen a munka ez értékével összeköttetésben hirdeti a keresztyén erkölcsstan a tiszta demokracziának azt az elvét, hogy ki-ki annyit ér a társadalomban, a mennyit a maga helyén dolgozik.

És így sorra vehetnők állami és társadalmi életünk és egész műveltségünk maradandó értékű eszméit és intézményeit: a szó, gondolat, a lelkiismeret a vallás szabadságát, a népek testvéries egyesülésének eszméjét s megmutathatnók, hogy mindezek az evangélium és a keresztyén vallás talajából nőttek ki s ugyanazért továbbra is csak abból szívhatják magokba az egészséges éltető erőt.

Legyen szabad végül itt e gyülekezetben kifejeznem, e szabályokhoz fűzve, egy szerény óhajtásomat, abban a hitben, hogy minél többször hangoztatjuk e szerény óhajtást, annál inkább megszűnik az pium desiderium lenni. Vajha az idők jeleiben foglalt komoly intés, egyesülve azzal a tudattal, hogy — „a régi ellenség sem távozott el még“ — hathatós indokul szolgálna arra, hogy mi, a kiknek sziveit egymás iránt a testvéri szeretet érzése tölti el, félretéve a mellékes formák felett való zsörtölődő vitatkozásokat és azokkal járó indokolatlan féltékenykedést, a tiszta evangélium alapján, a melyen állunk, a komoly munkára egyesüljünk!

Bancsó Antal,
theol. tanár.